

TURKIY XALQLAR ADABIYOTI: ADABIY ALOQALAR, ADABIY TA'SIR VA TARJIMA

MAVZUSIDAGI XALQARO ILMIY-NAZARIY
ANJUMAN MAQOLALAR TO'PLAMI

TÜRK XALQLARININ ƏDƏBİYYATI: ƏDƏBİ ƏLAQƏ, ƏDƏBİ TƏSİR VƏ TƏRCÜMƏ

BEYNƏLXALQ ELMI-NƏZƏRI
KONFRANS MƏQALƏLƏR TOPLUSU

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI,
INNOVATSION RIVOJLANISH VAZIRLIGI
QO‘QON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI,
OZARBOYJON MILLIY BILIMLAR AKADEMIYASI
NIZOMIY GANJAVIY NOMIDAGI ADABIYOT INSTITUTI,
O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI O‘ZBEK
TILI, ADABIYOTI VA FOLKLORI INSTITUTI,
ALISHER NAVOIY NOMIDAGI DAVLAT ADABIYOT MUZEYI,
URGANCH DAVLAT UNIVERSITETI**

**“TURKIY XALQLAR ADABIYOTI:
ADABIY ALOQALAR, ADABIY
TA‘SIR VA TARJIMA”**

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman

MATERIALLARI

Toshkent-2022

“Turkiy xalqlar adabiyoti: adabiy aloqalar, adabiy ta’sir va tarjima” mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy anjuman materiallari to‘plami / – Qo‘qon-Boku-. – 2022. – b.

Turkiy xalqlar jahon tamadduniga ulkan hissa qo‘shib kelayotgan qardoshlardir. Ularning urf-odat va an’analari, adabiyoti, falsafasi, me’morchiligi, musiqasi, san’ati, madaniyati, tarixi, tili va dini bir. Turkiylarning bir-biriga yaqinlashtirgan umumiy va o‘xshash jihatlar ularning tili va adabiyoti hamda madaniyatida yaqqol namoyon bo‘ladi. Turkiy xalqlar adabiy aloqalari ko‘p asrlik taraqqiyot yo‘lini bosib o‘tgani, jahon adabiyoti xazinasiga ko‘plab buyuk shoiru adiblarni yetishtirib bergani ham ma’lum. Turkiy xalqlar ijodkorlari mavjud an’analarni o‘z davri sharoitida davom ettiribgina qolmasdan, poetik mazmuni boyitishga ham xizmat qilganlar. Mazkur ijodkorlarning nafaqat o‘z adabiy muhitlaridagi balki jahon so‘z san’ati taraqqiyotidagi o‘rnini belgilash, ilmiy va keng jamoatchilikka taqdim etish, yangi ilmiy tadqiqotlar uchun yo‘l ochish, adiblar ijodiyoti asosida kelajak avlodlarda ma’naviy meros va qadriyatlarga hurmat hissini yuksaltirish zaruriyatidan Xalqaro anjuman o‘tkazildi va to‘plamda mazkur anjuman materiallari o‘rin olgan.

To‘plam № AL-322103020 raqamli “Qo‘qon adabiy muhiti ijodkorlari hayoti va ijodi bo‘yicha veb-sayt va elektron platforma yaratish” mavzusidagi amaliy loyiha doirasida chop etildi.

Tahrir hay’ati:

Bahrom Abduhalimov, İsa Həbibbəyli, Nizomiddin Mahmudov, Dilnoza Xodjayeva, Shuhrat Sirojiddinov, Bahrom Abdullayev, Ramiz Əskər, Nurboy Jabborov, Jabbor Eshonqul, İsmayıl Məmmədli, Mahirə Quliyeva, Isajon Sulton, Aygün Bağırılı, Maqsud Asadov, Əlizadə Ələsgərli, Olimjon Davlatov, Gulnoz Sattorova, Dilshod G‘oyipov.

Mas’ul muharrirlar:

Almaz Ulvi, Zebo Qobilova

Taqrizchilar:

Dilmurod Quronov - Filologiya fanlari doktori, professor
Yashar Qosim - Filologiya fanlari doktori

Nashrga tayyorlovchilar:

D.Asqarov, M.Imomaliyeva, N.Tursunova, H.Raimova, D.Abdullayeva

Maskovdagi umumrusiya musulmonlarining isizdlari (siyezd) bo‘lub o‘tdi. Endi oldimizda muassislar majlisi (sobraniye uchrediteley)g‘a kishi saylamog‘imiz turubdur. Mana bu saylovg‘a hozirdan tayyorlanmog‘imiz lozim.

Bir so‘z bilan aytganda, Ashurali Zohiriy milliy uyg‘onish davrining taniqli ma‘rifatparvar ziyolisidir. U o‘zining bor bilim va imkoniyatini xalqni ma‘rifat bilan tarbiyalash, ziyoli qilish, milliy ta‘lim tizimini joriy etish, o‘zbek tilini takomillashtirish va qadrini oshirish kabilarga bag‘ishladi.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoev ta‘kidlaganlaridek: “...Butun umrini el-yurtini, millatimizni ma‘rifatli va madaniyatli qilishga bag‘ishlagan, 1937-yili “xalq dushmani” sifatida qatag‘on qurboni bo‘lgan bu betakror insonning xotirasini munosib qadrlash, nomini abadiylashtirish uchun zarur chora-tadbirlarni amalga oshirsak, o‘ylaymanki, tarixiy adolat qaror topadi”.

Adabiyotlar:

1. elib.buxdu.uz
2. “Yurt” jurnali, 1-son. 1917-yil 1-iyun. Qo‘qon adabiyot muzeyi fondi.
3. O‘zbekistonning yangi tarixi, 2-kitob [O‘zbekiston sovet mustamlakachiligi davrida], T., 2000

ATILLANIN 452-ci İL ROMA YÜRÜYÜŞÜ

Əsgər Zeynalov

Atilla dunyanın ən güclü və istedadlı sərkərdələrindən biri olmuşdur. Fransız, rus, erməni qaynaqları nə qədər qısqançlıqla, kinlə qərəzlə yanaşsalar da, nə qədər həqiqəti danmaq istəsələr də, Atillanın sərkərdəlik istedadı, artıq salnamələrdə, əsələrdə, xronikalarda tarixə çevrilmişdi. Ən azı Priskosun, Akviyanlı Prosperin, Jordanın və digərlərinin əsərlərində tarix həqiqətlər müəyyən dərəcədə öz əksini tapmışdır.

Xristian alimləri nə qədər dini təəssübkeşliklə Atillanı qəddar, qaniçən kimi təqdim etməyə, “Tanrının qamçısı”, “ Allahın qırmançı” adlandırsalar da, tədqiqatçıların qeyd etdiyi kimi , o, Avropanın öz hökmdarlarından ondan əzazil, zəhmsiz, qəddar olmamışlar.

Yox ki, az, Avropa imperatorlarının yarisı qədər əzazil olmamışlar.

Bəli, Kataloniya döyüşündən sonra Attila şimali İtaliya səfərinə hazırlaşır.

Fransız qaynaqlarında göstərilir ki, 452-ci ilin yazında Attila Alp dağlarını keçib Akibeni, uzun mühasirədən sonra elə bir çətinlik çəkmədən Padunu, Vezononu, Milan və Raveni ələ keçirir. Vəziyyət Roma üçün ümitsiz görünür və

III Valentin danışıqlar aparmağı qət edib, qərara alır. O, 452-ci il iyun ayının 11-də Papa II Leonun başçılığı altında bir konsul və bir referent (dövlət xadimi-Ə.Z.) göndərir. Attila müqaviləni imzalayır. Böyük bir qənimət və qüvvə ilə geri qayıdır. Fransız qaynağında o da qeyd olunur ki, Attilanın qoşunları bir az zəifləmişdir. O, elçiləri də hədələyir ki, əgər Honogiya cehizini verməsə, gələn il yenə gələcəkdir. (fr.wikipedia.org/wiki/Attila/

Rus qaynaqlarında bu məlumat bir az fərqlənir. Burada Roma papasının katibi Prosperin xronikasında yazdığı qeydlərə əsaslanıb bildirilir ki, papa Leo tanınmış romalılar Aviana və Frigetdiyanın müşayəti ilə hunların başçısı ilə görüşür və Dunay tərəfə getməsinə məsləhət edir. Eyni zamanda göstərilir ki, Roma Papası Attila ilə əsirlər barəsində də müzakirələr aparmışdı. Bu qaynaqda qeyd olunur ki, Attilanın İtaliyadan getməsinin səbəbi İdasionolun müasir xronika xəbərlərində məlumat verilir. (ru. Vikipediya. Org./wiki/Attila/

Azərbaycan qaynaqlarında da bu barədə maraqlı məlumat verilir. Qaynaqların birində göstərilir ki, Attila qısa hazırlıqdan sonra ordunun gücünü bərpa edərək 452-ci ildə Romaya istiqamət aldı və Roma imperiyası təşvişə düşməyə başladı. O da xüsusi vurğulanır ki, Attila Roma qapılarının ağzına çatanda Roma papası başda olmaqla onun yanına nümayəndə heyəti göndərildi. Attila bu heyəti öz qərərgahında qəbul etdi. “Səni salamlayıram, Allahın bəlası” deyərək Papa Attiladan Romanı bağışlanmasını xahiş etdi. Onu da bildirir ki, Attila qoşunun şəhərə daxil olmaması üçün bütün şərtləri qəbul edir. Attila İstanbulla girmədiyi kimi, Romaya da daxil olmadı. Qaynaqda o da diqqətə çatdırılır ki, Romada dünya memarlığının nadir inciləri, qədim dövrlərə aid əlyazmalar kitabları var idi. Bunların məhvi dünya mədəniyyətinə böyük zərbə olardı. Attila İskəndəriyyə kitabxanasının yandırılmasına səbəb olmuş Makedoniyalı İskəndərdən, Yuli Sezardan fərqli olaraq bu incilərin yandırılmasını istəmədi. Əsl türk böyüklüyünü göstərdi. Qaynaqda fikir belə yekunlaşır ki, nəhayət Roma papası I Leo Attilanın qarşısında baş əyib onun başına tac qoydu və onu Avropanın imperatoru elan etdi. Bunu Napoleon da düşünürdü və o da Attila kimi papanın hüzuruna gətirib ikinci Avropa imperatoru oldu. (az.wikipedia.org/wiki/Attila/

Cavad Heyyət də ertəsi il (452-ci il-Ə.Z.) Attilanın 100 minlik qoşunla İtaliyaya hücumunu imperiyanın paytaxtı Rovenna şəhərini işğal etməsini, imperator və senatı vəhşətə salmasını nəyin bahasına olursa olsun sülhə, barışığa nail olmaq istəmələrini, bunun üçün məşhur Leonun başçılığı altında Attilanın hüzuruna gəlməsini yığcam şəkildə təqdim etmişdir. C. Heyyətəin əsərindən bəlli olur ki, Valentinin göndərdiyi nümayəndə heyəti Leonun başçılığı altında gələn nümayəndə heyəti Minsye çayının Po çayına töküldüyü yerdə görüşürlər. Ordugahını qurmuş olan Attila bildirib və ondan Hunun himayəsi altına almağını

istədi. Bu əsərdə də qeyd edilir ki, Attila Lyetin təklifini qəbul edib, ordusu ilə geri çəkildi və Sasanilərə hücum etməyi düşünərək dünya imperatoru olmaq arzusuna düşdü (C.Heyət göstəriulən əsəri, səh.15).

Attilanı 452-ci ilin baharında Romaya hücumu və I Lionun onun görüşünə gəlişi ilə bağlı fikirlər də öz müxtəlifliyi ilə seçilir.

R.Özdək də öz əsərində göstərir ki, Attilanın bu hücumlardan vahimə içərisində olan saray, xalq, senat və kilsə, yəni papalıq, Hunhökmdarına xərac vergisini açıqlamaqdan carə olmadığını düşündülər və bu şəkildə də qərar verdilər.

Rəfiq Özdəyin əsərindəki bir fikri xüsusi vurğulamaq lazım gəlir. O, yazır: “Bu vəziyyət Kataloniya vuruşmasında kimin qalib gəldiyini də çox yaxşı göstərirdi”.

Çox tutarlı və məntiqli fikirdi. Əgər həqiqətən 451-ci ildə Attila Katalan döyüşündə məğlub olmuşdursa, guya əzilib tamamilə darmadağın olmuşdursa, bir neçə aydan sonra o, necə özünü düzəldib, yeni belə bir ağır döyüşə cəsarət etmişdir.

İkincisi, Attilanın bu hücumu adi bir şəhərə, əraziyə deyil xristian dünyasının mərkəzinə idi. Əgər Qalliyada elə bir güc var idisə, doğurdan da o, qalib olmuşdursa, bəs nə üçün Romaya köməyə gəlmirdi?

Bizcə o, özündə elə bir güc görmürdü. Attilanın qarşısına çıxma biləcək elə bir qüvvə tapmırdı. O yerlərə bələd olanlar yaxşı bilirlər ki, Qaliya İtaliyaya Attilanın məskunlaşdığı yerdən daha yaxın idi.

R.Özdəyin əsərindən aydınlaşır ki, Roma imperiyasının ən böyük sərkərdələrindən, 451-ci il vuruşmasının əsas başçılarından biri Aetius qarşılaşmanın imkansız olduğunu, hətta Valentinianusa italyanı tərk etmək lazım gəldiyini bildirir.

Bəli, sözün əsl mənasında “qar yağıb qapının ağzını almışdı”. R.Özdəyin qeyd etdiyi kimi, Attila papalığın mərkəzi imperatorluğunun və bütün Avropanın ən məşhur heykəllər şəhəri Romanın qapıları ağzında dayanır.

Roma imperiyasının başçıları xeyli daşınıb-düşünüb, fikirləşdikdən sonra çox düzgün bir çıxış yolu tapırlar. Papa I Leonu Attilanın hüzuruna xahişə, yalvarışa göndərib, bununla da Romanın dağıdılmasının qarşısını almaq.

R.Özdək bu hadisə ilə bağlı yazır: “Papa I Leonun başçılığı ilə onun yanına böyük bir ricaçı heyət göndərilir. Attila bu heyəti qərərgahında qəbul etdi. Papa Leo türk imperatoruna Roma imperatoru və bütün xristian dünyası adından gəldiyini söyləyərək kimləri təmsil etdiyini sənədlərlə göstərdi, ən böyük sənəd isə imperatorlar daxil olmaqla bütün xristian aləminin lideri olan papanın gəlməsi idi. Papa Attiladan Romanın əhvini xahiş etdi və bunun müqavilində ilbəl xəracın artırılacağını, Hun başçısının bütün şərtlərinə sözsüz əməl olunacağını bildirdi”.

Roma papası Leonun Hun imperatoru türk oğlu Attilanın hüzuruna gəlməsi, fransız, rus qaynaqlarında sıx-sıx təsadüf olunan guya 451-ci ildə Attilanın Qaliya döyüşündə məğlub olmaq fikrini alt-üst edir. Bu, xristian alimlərinin uydurmasından başqa bir şey deyildir—bir daha təkrar edirik.

Roma papası Leonun imperiyanın nüfuzlu adamları ilə özünün Attilanın hüzuruna xahişə, yalvarışa gəlməsi tarixin ən ümdə səhifələrinə yazılmış xristian dünyasının həqiqətən artıq xoşagəlməz, acı, bəlkə də ən ləkəli yaddaşına çevirilmiş, izlərindəndir.

Bəs, Roma papasının Attilanın hüzuruna gəlişinin əsas səbəbi nə idi? Doğurdanmı oradakı heykəl və tarixi abidələrin dağıdılmasının qarşısının alınması idi?

Bu suala R.Özdək çox inandırıcı şəkildə belə cavab verir: “Papanın gəlişinin əsas məqsədi xristianlıq mərkəzinin yıxılmaması idi. Əslində bu Romanın təslimi deməkdir və papa da bundan başqa bir şey söyləmir. Attila isə bundan başqa bir şey istəmirdi.

Attila papanın yalvarışını qəbul etdi və Roma şəhərini işğal etmədi, dağıtmadı, yandırmadı. 5 il öncə böyük Çəkməçəyə qədər gəlmiş halda İstanbulun məhv olmasına yol vermədiyi kimi, indi də onun qədər böyük bir şəhər olan ən böyük abidələrin kitabxanaların yerləşdiyi Romanı, bu şəhərin əsərlərini qorumuş oldu”. Yəni, İsgəndəriyyə kitabxanasını yandırmış Yuli Sezarın elmə olan hörmətsizliyini türk etmədi.

Attilanın Romada hücumu ilə bağlı Natiq Adilovun dissertasiyasında da maraqlı fikirlər təqdim olunmuşdur. O, yazır ki, müasir macar yazıçılarından biri belə bir fikir ortaya atmışdır. Onun fikrincə, Attilanın əsas niyyəti bütün millətlərə öz dillərini, mədəniyyətlərini, ənənələrini qoruyub saxlamaq imkanına malik dövlət qurmaq idi.

Dissertasiyada oxuyuruq “Macar əsilli ingilis yazıçısı Luis Devohi 1949-cu ildə yazdığı “Dünyanın tac-taxtı” romanında göstərirdi ki, papa Leonun səyləri nəticəsində onun fikrindən daşınması diqqətə çatdırılır—yəni Romaya hücum etmir. Dünyaya meydan oxuyan Attila din qarşısında aciz qalır.

Əslində bu acizlik deyil. Bu, türklərin dahi Volterin vurğuladığı kimi başqa dinlərə hörmətlə yanaşmasından irəli gəlirdi. Volterin yanaşması da belə olmuşdur. 1453-cü ildə İstanbulu fəth edəndə də II Sultan Məhəmməd Fateh də belə hərəkət etmişdir. Belə ənənələr davam edirdi.

Rus qaynaqlarında da qeyd olunur ki, Attila bütün Avropanı birləşdirmişdi.

Attilanın papa I Leo ilə görüşündəki bir ifadəyə də münasibət bildirmək lazım gəlir. I Leo Attilanın başına tacı qoyarkən dediyi söz “Allahın bəlası”.

Fransız qaynaqlarında da tez-tez bi ifadəyə də --Attilaya verilən ləqəbə “Allahın bəlası” rast gəlmək olur. Rus qaynaqlarında həmişə Attila barəsində

deyilmiş “Allahın bəlası” ifadəsi sıx-sıx işlədilir. Bəzən də “Allahın qamçısı” sözlərinə də təsadüf olunur.

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Nadir Adilovun dissertasiyasında Attilaya verilmiş “Allahın bəlası” ləqəbi ilə bağlı maraqlı bir əhvalat təqdim etmişdir. N.Adilov həmin məsələ ilə bağlı yazmışdı: “1488-ci ildə Macarıstan salnaməsi adlı kitabda “Tanrının bəlası” ləqəbini alması barədə bir hadisə qələmə alınmışdı. Hadisə nədən ibarətdir? Attila Katalan döyüşlərinə gedərkən yolda Tərki-dünya adlı bir şəxslə rastlaşdığı yazılır. Attila ona suallar verir. Onun cavabı isə belə olur. “Sən mənim kimi insandan Tanrının fikrini soruşursan? Sən məndə elə bir qabiliyyət görürsən? Dünyanı idarə edən Tanrı insanın əlinə qılınc vermişdi. Sən Tanrının bəlasısan və sənənin vasitənlə o, onun qaydalarını tərk edənləri cəzalandıracaqdır. Bu söhbətdən sonra Attila ona verilən addan razı qaldığı bildirilir”.

Engelsin dili ilə deyilsə orta əsrlərin son yeni əsrin ilk şairi dahi Aligeri Dante isə Attilanı özünün məşhur “İlahi komediya”sında “Yer üzünün bəlası” adlandırmışdı. Fransız, rus qaynaqlarında Dantenin Attilanı bu şəkildə təqdim etməsi göstərilmişdi. Ancaq görkəmli şair Əlağa Kürçaylı bu dahi italyan şairinin ölməz “İlahi komediya”sını dilimizə çevirərkən Attilanı “Odlu qamçı” kimi göstərmişdi.

Orda boyun əyir bax, göylərin qəzəbinə

Attila, bir vaxt adı odlu qamçı sayılan

Hələ Pirr də, sekt də o yerdə dönə-dönə

Göz yaşları axıdır dayanmayı bircə an.

Görünür Ə.Kürçaylı qafiyəni uyğunlaşdırmaq üçün Attilanı Avropada adlandırılan adların birilə təqdim etmişdi: “odlu qamçı”. Ancaq müxtəlif qaynaqlarda Dantelin Attilanı “Yer üzünün bəlası” kimi adlandırması göstərilir. “Erməni Sovet Ensiklopediya”sında da Attila haqqında yığcam, ancaq qərəzli şəkildə məlumat verilmişdi. Bu mənbədə göstərilir ki, güya Attila 434-cü ildən 445-ci ilə kimi qardaşı ilə birlikdə hunların başçısı olmuşdur. Qardaşı Bledanı qətlə yetirmiş, hakimiyyəti tək olaraq idarə etməyə başlamış, 451-ci ildə Kataloniya döyüşündə məğlub olmuşdur. Ölümündən sonra hunlar müxtəlif hissələrə parçalanmışdır. (Erm.Sov. Ensiklopediyası. İrəvan, 1974, səh.132.erməni dilində)

Göründüyü kimi, Attilanın 434-cü il, 442-ci il, 447-ci il, 452-ci il qələbələri barədə heç bir söz deyilmir. Xüsusilə Roma papası I Leo-nun Attilanın hüzuruna gəlib, yalvarıb “diz çökməsi” bununla da xristian ocağının mərkəzinin dağıdılıb, yerlə yeksan olmasının qarşısını alması dilə gətirilmir. Verilən hər iki məlumatın heç biri həqiqətə uyğun deyildir. Yalnız bu fikirlər türklərə qarşı içdəki kin və qəzəbin yazıya köçürülməsidir.

Fransız qaynaqlarında diqqət çəkən məlumatlardan biri də, Attilanın həmin 453-cü ilin martında dünyasının dəyişməsi məsələsi idi.

Attilanın ölümü ilə müxtəlif fikirlər mövcuddur, hətta rəvayətlər. Bununla bağlı Natiq Adilov dissertasiyasında maraqlı bir epizoda təsadüf olunur. Tədqiqatçının verdiyi məlumata görə, Lonrens Binyonun “Attila” əsərində göstərilir ki, alovlu çıxış etmək qabiliyyətinə malik olmuş Attila bir dəfə kahinlə görüşür və kahin ona bir qadın tərəfindən öldürüləcəyini bildirir, ancaq kim olacağını demir. Əsərdə ya onun Honariya, ya da İldiko olduğu göstərilir.

Volterin “Millətlərin adətləri və düşüncə tərzini haqqında esse” əsərindən aydın olur ki, Priskos və Jornandesin, xüsusilə ikincinin 1603-cü ildə (1703-cü ildə əlavə olunmuşdur, görünür bu ikinci nəşridir – Ə.Z) nəşr olunmuş “Qotların əsas tarixi” əsərindən istifadə edilmişdir.

Fransız ədibinin fikrinə münasibət bildirilərkən, öncə, onu xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, bu yazılan hadisə əldə olunan məlumatlara əsasən həqiqətə qəti uyğun gəlmir. Volterin həmin fikri xristian təəssübkeşliyindən başqa bir şey deyildi.

Şübhəsiz ki Atilla mövzusunda dönə -dönə qaydılacaqdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

- Fransua Rable. Qarqantua və Pantagrue . Bakı, “Öndər nəşriyyat”, 2005, 304 s, (Tərcümə edən Əhməd Cavad, ön sözün müəllifi prof. Cəlil Nağıyev)
- Cəlil Nağıyev. Qərbi Avropa ədəbiyyatı. Bakı “Elm və təhsil” nəşriyyatı, 2019, 518 s.
- Cavad Heyət. Türklərin tarix və mədəniyyətinə bir baxış. İslamdan əvvəl və islam dövrü Bakı, “Aspoliqraf”, 2009, 184 səh
- Rəfiq Özdək Türkün qızıl kitabı, Bakı, “Yazıçı”, 1992, 184 səh. (çevirənlər N.Yaqublu və Y.Şüküroğlu)
- Cəvahirəl Nehru. Ümumdünya tarixinə nəzər. Bakı, “Gənclik”, 1986, 584səh. (tərcümə edən T.Paşazadə).
- Rabelais. Gargantua et Pantagruel, Paris, “Larousse”, 1913, 227p
- Théâtre de Voltaire, tome second. À Paris de l’imprimerie et de la fonderie stéréotypes de Pierre Didot de l’ainé et Firmin Didot, 1801, 280p.
- Voltaire. Essai sur les mœurs et l’esprit des nations. tome 1-2. À Paris de l’imprimerie et de la fonderie stéréotypes de Pierre Didot de l’ainé et Firmin Didot. 1817. 498p.
- Voltaire. Essai sur les mœurs et l’esprit des nations. Paris, Bordas, 1990, 905p.
- Erik Deşodt. Attila, Bakı, Altun kitab, 2020, 157 səh.

- <https://en.wikipedia.org/wiki/Attila>
- <https://fr.wikipedia.org/wiki/Attila>
- [fr.wikipedia.org/wiki/Empire hunnique](https://fr.wikipedia.org/wiki/Empire_hunnique)
- tr.wikipedia.org/wiki/Hunlar
- fr.wikipedia.org/wiki/Huns
- <https://core.ac.uk>

[HYPERLINK](https://core.ac.uk)

["https://core.ac.uk/download/pdf/">>](https://core.ac.uk/download/pdf/)

[HYPERLINK](https://core.ac.uk/download/pdf/)

["https://core.ac.uk/download/pdf/" download](https://core.ac.uk/download/pdf/download)

[HYPERLINK](https://core.ac.uk/download/pdf/download)

["https://core.ac.uk/download/pdf/">>](https://core.ac.uk/download/pdf/)

[HYPERLINK](https://core.ac.uk/download/pdf/)

["https://core.ac.uk/download/pdf/" pdf](https://core.ac.uk/download/pdf/pdf)

- <https://www.nationalgeographic.fr/Attila-la-b>>Attila,le barbare
- <https://ru.wikipedia.org/wiki/гунны>

MUNDARIJA

Baxrom Ashrafxonov. O‘zbekiston va Ozarbayjon munosabatlarida yangi tarixiy bosqich.....	3
İsa Həbibbəyli. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Özbəkistan səfəri və humanitar elmlər sahəsində əlaqələrin inkişaf etdirilməsinin yeni mərhələsi.....	5
Bahrom Abdullayev. Adabiyot – do‘stlik elchisi.....	10

TURKIY XALQLAR FOLKLORIDAGI MUSHTARAKLIKLAR

Jabbor Eshonkulov. Dede Korkut kitabı’nın badiiy yorumu.....	12
Yeganə İsmayılova. «Dədə Qorqud» dastanları və Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı probleminin tədqiqində «Folklor və yazılı ədəbiyyat» münasibətlər modeli.....	19
Shomirza Turdimov. Shahodatxon Imomnazarova. Navro‘z tarixi va talqinining qadim yozma manbalar hamda folklor namunalaridagi tahlili.....	27
Hacıyeva Könül. “Əşrəf bəy və Zöhrə xan” dastanı haqqında.....	32
Xanım Mirzəyeva. Özbək-Azərbaycan atalar sözlərində ümumi cəhətlər.....	37
Doç.Dr Terane Heşimova. Azərbaycan ve Özbək türklərinə ait destanlarda kadın.....	42
Munis Jo‘rayeva. Turkiy xalqlar topishmoqlari tarixining mushtarakligi.....	53
Nasiba Sobirova. Qo‘rqut ota va oshiq Oydin pır baxshılarınq homıysı.....	58
Ulug‘bek Sattorov. Xalq toponimikası va uning rivoyat va afsonalar bilan aloqadorlıqı.....	64
Zilola Eshanova. Analitik folklorizmlarning g‘oyaviy-estetik vazifalari.....	68
Dilafro‘z Qalandarova. Turkiy xalqlar folkloridagi mushtarakliklar (Karl Rayxl tadqiqotlari misolida).....	75
Venera Ataxanova. Qadimiy eposda epik matn badiiyati.....	78
Muqaddas Karimova. O‘zbekistonda yashovchi turkiy xalqlar folklorining milliy bayramlardagi o‘rni va ijtimoiy-ma‘naviy ahamiyati.....	81
Feruzə Tillaboyeva. Rus va o‘zbeklarning ayrim o‘xshash topishmoqlari.....	90
Davronbek Oripov. “Kitabi Dadam Qo‘rqud” – qahramonlik, mardlik va jasorat eposi!.....	94
Norbibi Ro‘zimurodova. Folklorning badiiy adabiyotdagi o‘rni.....	97

TURKIY XALQLAR ADABIYOTI: ADABIY TA‘SIR VA TIPOLOGIYA

Yashar Qosim. Asrning ovozi va adabiy yangilanish boskichlari. Əsrin səsi və ədəbi zirvəsi (Ədəbi-nəzəri və müqayisəli-tipoloji paralellər).....	100
--	-----

Ramiz Asqar. Özbək ədəbiyyatı Ramiz Əskərin tərcüməsində Azərbaycan dilində.....	108
Dilmurod Quronov. Fuzuliy Cho‘lpon nigohida.....	111
Nurboy Jabborov. Ahmad Yassaviy va Yunus Emro hikmatlarida adabiy ta’sir va izdoshlik.....	118
Nadir Məmmədli. Azərbaycanda Özbək dilinə həsr olunmuş tədqiqatlar və perspektivlər.....	125
İsmayıl Məmmədli. “Azərbaycanca-Özbəkçə Özbəkçə-Azərbaycanca lüğət” türkologiyada hadisədir.....	130
Badirxan Ahmadli. The poetic world of Sirajaddin Said.....	134
Akbar Sabirdinov. Oybek she’riyatida Fuzuliy an’analari.....	141
Adhambek Alimbekov. O’zbekistonda turk adabiyotini o’rganish tarixidan.....	145
Salidə Şərifova. Rəsul Rza: keçmişdən müasirliyə, qulluqdan vətəndaşlığa, Şimaldan Cənuba, millilikdən ümumbəşərliyə körpu.....	151
Habibullo Jo‘rayev. Javoxirbek Sayidolimov. Din va dunyo: g‘oya va badiiyat..	160
Dilshod G‘ayipov. Fuzuliy va Ogahiy she’riyatıdagı ijodiy ta’sir hamda o‘zıga xoslik masalaları bo‘yicha ba’zi mulohazalar.....	164
Seyfəddin Altayli. Ahmet Yesevî’den İzzeddin Hasanoğlu ve Hacı Bektaş Veli’ye.....	169
Gulnoz Sattorova. O‘zbek va jahon hikoyachiligi: adabiy ta’sir va o‘zıga xoslik.....	180
Barno Abdurahmonova. Qadimgi turkiy adabiyot va Zavqiy.....	185
Bekposhsha Rahimova. Badiiy adabiyotda an’ana va vorisiylik hodisasi.....	190
Farida Karimova. Fuzuliy forsiy devoni debochasida navoiyona uslub qirralari..	194
Islombek Mannopov. Xoja Ahmad Yassaviy va turkiy xalqlar adabiyoti.....	200
Nəzakət İsmayılova. Həbib Sədulla.....	206
Salomat Matkarimova. Alisher Navoiy va Xorazm shoirlari ijodida «so‘z».....	211
Zuhra Mamadaliyeva. Nizomiy Ganjaviy va Alisher Navoiy pandnomalarida bosh qahramon masalasi (“Mahzan ul-asror” va “Hayrat ul-abror” dostonlari misolida).....	216
Manzura Pirnazarova. Turkiy xalqlarning mushtarak shoiri.....	220
Jasurbek Mahmudov. Pahlavon Mahmud va Nizomiy Ganjaviy.....	225
Aytən Qurbanova. Başqırdistan ədəbiyyatında repressiya dalğası.....	231
Aygün Bağırılı. Sovet dövrü Azərbaycan yazarlarının epistolyar əsərlərində Türkiyə.....	237
Mehman Həsənli. orxan pamukun “bəyaz qala” romanında şərq-qərb dilemması.....	247
Botir Jafarov. XIV asr turkiy lug’atchilik an’analaridagi mushtaraklik.....	251

Iqbol Mirzo. Turkiylarning oltin kitobi.....	256
Sobira Jo'raeva. G'azalda ma'no va mahorat masalalari.....	261
Töhfhə Talibova. Səməd Vurğun və Musa Cəlil.....	266
Turan Teymurov. Yunus Əmrə və Şəkərimin “Leyli və Məcnun” əsərində eşq...271	
Namiyə Xəlilova. Nizami Gəncəvi irsinin bibliografik aspektdən təqdimatı.....	277
Kishin Xajiboyev. “Asrga tatigulik kun” romonida davr va inson muammosi....	284
X.Xolmurodov. Sharq adabiyotida Shirin obrazi an'anasi va uning Alisher Navoiy she'riyatidagi takomili.....	291
Малика Адыгезалова. Гусейн Джавид и узбекская литература.....	298
Iroda Ishonxanova. Alisher Navoiy asarlariga Nizomiy ijodining ta'siri.....	302
Oybek Barziyev. Didaktik yo'nalishda bitilgan lirik asarlarning qiyosiy tadqiqi (Abdulla Avloniy va Aliakbar Sobir she'riyati misolida).....	307
Sənubər Səmədova. Ədəbiyyatda milli özünüdərək ideyalarının ictimai-tarixi zəmini və bədii təşəkkülü.....	313
Темирова Нуржамал. Кыргыз жана өзбек элинин дидактикалык чыгармалары жана алардагы таалим-тарбия маселеси.....	320

TURKIY XALQLAR ADABIYOTIDA OZARBAYJON ADABIYOTINING TUTGAN O'RNİ.

Ülkər Nəbiyeva. Torpaq - mifik sakrallığın rəmzidir.....	324
Азизова Фарида «Хадигату-с-суада» Мухаммеда Физули в новой исследовательской парадигме.....	331
Əlizadə Əsgərli. Хялил Рза Улутцркүн özbək ədəbiyyatından çevirmələrinə dair.....	339
Mahirə Quliyeva. Klassik söz sənəti və nəzəri əsasları.....	345
Shahnoza Qahhorova. Fuzuliyning “Layli va Majnun” dostonida fano talqini...350	
Sevinc Ağayeva. Suli Fəqih və Durbəkin yaradıcılığında epik ənənələr.....	356
Nasiba Xaydarova. O'zbekistonning rusiyzabon nasridagi individual-mualliflik konseptlar va imagogik dominantalarning istiqbollari va modifikatsiyasi (V.G.Yan ijod materialı asosida).....	361
Əflatun Baxşəliyev. Nazim Hikmət və Azərbaycan ədəbi mühiti.....	367
Vazufa Kudiyeva. A Li Bey Hüseyinzade mirasına ilişkin belge akışının geliştirilmesi ve bilgi kaynaklarına yansımaları.....	374
Айляль Гейдарова. Символика спектра красок в цветовой гамме чувств как отражение психологизма в произведении.....	383

ADABIYOTSHUNOSLIKNING DOLZARB MASALALARI

Almaz Ülvi Binnətova. “Ötən günlər”i nə üçün yenidən xatırladıq?!.....	395
Ulug'bek Hamdam. O'ljas Sulaymonov ijodiga chizgilar.....	398

Bədirxan Əhmədli. Siracəddin Səyyidin poetik dünyası.....	406
Bashorat Jamilova. Badiiy tafakkurda tamsil va talqin.....	412
Shoira Axmedova. M.Xudoyqulova Turkiy she'riyatning yirik vakili Rauf Parfi ijodi haqidagi bahslar xususida.....	416
Xurshida Xamrakulova. Shodmonqul Salom ijodida falsafiylik.....	420
Xurshida Xamrakulova. "Sehrli so'zlar" jozibasida.....	425
Maqsud Asadov. She'riyat, ma'rifat va kamolot talqini.....	430
Salima Jumayeva. "Sopol siniqlari" dostonining o'zbek adabiyotida tutgan o'rni.....	434
Muhabbat Salayeva. Adabiy manbalarning xalq pedagogikasida tutgan o'rni....	440
Olim Usmonov. Maqsud Shayxzodaning tarjimonlik faoliyati.....	446
Durdona Zohidova. G'aribiy lirikasining qofiya xususiyatlari.....	449
Saida Kurbanova. O'zbek yozuvchilari esselarida inson shaxsiyati muammosi...	453
Abduvahob Qayumov. Yolg'izlik psixologiyasi.....	458
Zokir Rahimov. Nargiza Bannapova. O'lmas Umarbekovning "Fotima va Zuhra" romanida badiiy detal.....	462
Shahnoza Qahhorova. Fuzuliyning "Layli va Majnun" dostonida fano talqini....	466
Şəhla Məcidova. Şərqin "Gizli" şahzadə şairəsi Zibun-nisə məxfi	472
Hulkar G'aipova. Matnazar Abdulhakim ijodida adabiy suhbatlar.....	477
Shahlo Hojiyeva. Shekspirning "Hamlet" tragediyasi Cho'lpon tarjimasida.....	482
Mirolimbek Xamidov. Tarixiy romanlarda ilmiy va badiiy haqiqat masalasi....	488
Muslimbek Alijonov. XX asr turkiy xalqlar adabiyotida G'ozı Yunus she'riyatining tutgan o'rni.....	493
Zəhra Allahverdiyeva. Natan Mallayev.....	498
Зиёда Мирзаюнусова. Сравнительно-историческое изучение литературы народов Востока.....	508
Muqaddas Saidakbarova. Masti bodai husning.....	513
E'zoxon Qobilova. Amiriy mahoratining ba'zi qirralari.....	518
Olimjon Abdullayev. Ahli Rasul Muhammad ijodida to'rtliklarning o'rni.....	521
Nasiba Djumaniyazova. Abduvali Qutbiddin she'riyatida ishq mavzusi talqinlari.....	528
Zulayho Rahmonova. Qo'qon adabiy muhiti shoiralari ijodida irfoniy qarashlar.....	532
Sarvar Atajanov. Erkin Samandarning "Daryosini yo'qotgan qirg'oq" romanida maqollarning istifoda etilishi.....	537
Abiljon Abduraxmonov. Zamonaviy o'zbek she'riyatida nurning poetik g'oya ifodasidagi ahamiyati.....	542
Ozoda Tojiboyeva. "Xisrav va Shirin" syujetli xalqona qissa.....	546

Gulnoza Oripova. Mustaqillik davri o‘zbek lirikasida an’anaviy poetik obrazlar.....	550
Sevara Bekchanova. Adabiy suhbatlarda zamonaviy nasr haqida gurlunglar.....	553
Nigora Bo‘tayeva. Komil Xorazmiy g‘azallarida oshiq - ma‘shuqa - raqib obrazlari uchligining badiiy talqini.....	557
Ro‘za Ganjayeva. Mahmud Toir lirikasida peyzaj tasviri.....	562
Akbar Otoboyev. Abdurazzoq Faqiriy va Xorazm adabiy muhiti.....	567
Munisa Matkarimova. Alisher Navoiy g‘azallarida rizo maqomi talqini.....	573
Şəbnəm Mirzəzadə. Mahmud Tahirin poetik baxışları.....	578
Muyiba Otamuratova Ramiz Ravshan she‘riyatida inson ruhiyati talqini.....	584
Rasulova Gulbahor Ayris Myordokning “Qo‘ng‘iroq (The Bell)” romanida kompozitsiya va obraz masalasi.....	590
Shoiraxon Xo‘jayeva. Alisher Navoiyning «Nazm ul-javohir» asarida so‘z ta‘rifi, tavsifi va talqini.....	593
Nuriddin Rahmonov. Xonning Navoiyga bog‘lagan tazmini.....	600
Rohatoy Masharibova. Ochilova Ozoda. “Mehrobdan chayon” romanida troplarning ishlatilishining qisqacha tahlili.....	606
Arofatoy Muydinova. XX asr boshlari o‘zbek adabiyotida muvashshahchilik...	612
Shodiyor Normurodov. Fuzuliyning badiiy mahorati.....	616
Gulnoza Abdullayeva. Bolalar she‘riyatida shakl va mazmun originalligi.....	619
Zumradxon Teshaboyeva. Abduqayum Yo‘ldosh asarlari uslubiga doir.....	626
Musharraf Imomaliyeva. Amiriyning ilk hamd g‘azali tahlili.....	629
Mohira Abdurahmonova. Ahmad A‘zamning “Ro‘yo yoxud G‘ulistonga safar” romanida ramziy obrazlar.....	636
Seyidnisə Lətifli. Dünya ədəbiyyatında detektiv nəsrin formalaşması və təkamül mərhələləri.....	641
Qudfiddin Dehkanov. Kulliyotchilik an‘anasining mumtoz adabiyotda tutgan ahamiyati.....	646
Lochinbek Axmadaliyev. VIII–XVI asrlar tazkirachiligi tarixi.....	653
Nasiba Jo‘raqulova. Anbar Otin ijodida hurlik masalasi.....	668
Hilola Rayimova. Badiiyatga yo‘g‘rilgan tarix haqiqati (Isajon Sultonning “Alisher Navoiy” romani misolida).....	673
Sardorbek Umarov. Futuvvat g‘oyalari va ranglar uyg‘unligi. (Alisher Navoiyning “Sab‘ai sayyor” dostoni hikoyatlari misolida).....	679
Dilshunos Inomova. Amiriy tuyuqlarida mavzu va g‘oya.....	683
Dilshunosxon Inomova. Nodira she‘riyatida ruboiyning o‘rni.....	687
Abdulaziz Qodirov. Cho‘lpon ijodining mohir tadqiqotchisi.....	690
Abdulaziz Qodirov. Milliy adabiyotimizni tarixiy aspektda o‘rganish masalasiga doir.....	693

Gulmira Turg'unova. Sharq va G'arb adabiyotining o'zaro ta'siri, mushtarak va farqli jihatlar.....	696
Sug'diyona Ergasheva Amiriy she'rlaridagi matniy tafovutlar ("Devoni Amiriy" va "Majmuai shoiron" tazkirasidagi she'rlar misolida).....	699
Abdulla Xudoyberganov. Turkiy xalqlar she'riyatida Yassaviyning adabiy an'alariga qarashlar.....	703
Muxlisa Hafizova. Erkin Vohidov ijodida vatanparvarlik madhi.....	707
Shahnoza G'ofurova. Turkiy xalqlar adabiyotida Ozarbayjon adabiyotining tutgan o'rni.....	711
Dilafro'z Qalandarova. Jo'rayev Oybek. Abdulla Avloniy –mohir dramaturg va tarjimon.....	715
Muattar Hatamova. "Yusuf va Zulayho" dostoni va shu turkumdagi dostonlar.....	718
Gavhar Kuvondiqova. Shoh Hijon "Shohnoma"sidagi inson tabiati tasvirini germenevtik talqinda o'rganish.....	722
Ra'no Xoliqova. "Mehrobdan chayon" romanining badiiy xususiyatlari.....	727
Setora Shirinova. Retrospektiv syujet va uning o'zbek qissachiligida qo'llanilishi.....	735
Asadullo Namozaliyev, Hilola Tojiahmedova, Farruh Farxodjonov. Halima Ahmedova she'riyatida an'anaviylik.....	739
Muzayyana Sobirova. Bargdek uzilib ketsam, unutmash meni bog'im.....	741
Dilzodaxon Abdullayeva. Amiriy ijodida savolu javob.....	744
Markhabo Ibrokhimova. Attention to literature - attention to spirituality.....	750
Наргизахон Валиева. Особенности образов женщин в произведении Халледа Хоссейни «Тысяча сияющих солнц».....	754

MANBALARNI MATNIY TADQIQ ETISH MUAMMOLARI

San'at Sariyev. O'zbek "G'o'ro'li" dostonlarining qo'lyozma nusxalari.....	759
Ahadjon Muhammadiyev. XIX asr Qo'qon adabiy muhitiga aloqador manbalar tadqiqi.....	762
Otabek Juraboev. Рукописи произведений Низами и Физули в фонде государственного музея литературы им. Алишера Навои.....	770
Is'haqjon Ismailov. Badiiyat va tarixiy asar matniy tadqiqi.....	773
Barno Mirzayeva. Nodir manbalar izidan.....	780
Sohiba Umarova. Sa'dulloh To'ra Sa'diyning "Devoni Sa'diy" asari matniy tadqiqi.....	784
Saidjanova Zebo. Ishq ichra paku porsolig'.....	788
Azamat Atayev. VIII – XIII asrlar Xorazm arabiyzabon muhiti manbalarida faxr va madh mavzusi (Qosim ibn Husayn badiiy ijodi misolida).....	794

Komilxon Bokiyev. Huvaydoning “Rohati dil” dostonida mavzu va g’oya talqini.....	803
Nilufar Javharova. Ashurali Zohiriy – o‘zbek milliy matbuotiga muhim hissa qo‘shgan jurnalist!.....	806
Asgar Zeynalov. Atillanin 452-ci il Roma yürüyüşü.....	810

FUZULIY VA QO‘QON ADABIY MUHITI

Mustafa TANÇ. Fuzûlî ve Hokand hani şair Ömer han.....	817
Ergash Ochil. Muhyi va Fuzuliy: adabiy ta’sir va o’ziga xoslik.....	829
Zebo Qobilova. Fuzuliy va Amiriy.....	838
Ataëmi Mirzəyev. Ömər Xan Əmirinin Məhəmməd Füzuliyə yazdığı təxmislər.....	842
Nazmiya Muxitdinova. Muhammad G’oziy ijodida Fuzuliy uslubiga izdoshlik ko‘rinishlari.....	850
Baxtiyor Fayzullayev. Qo‘qon adabiy muhitida Fuzuliyga izdoshlik.....	857
Mahumudjon Shoniyozov. Muhammad Fuzuliy va Qo‘qon adabiy muhiti.....	862
Gulsanam Norova. Fuzuliy va Qo‘qon adabiy muhiti.....	866
Barno Isaqova. Fuzuliy va Uvaysiy she’riyatida ko‘ngil obrazi.....	880
Nuriddin Rahmonov. Muhammad alixon ijodida Muhammad Fuzuliy an’analari.....	884
Namuna Tursunova. Fuzuliy g‘azaliga Muqimiy muxammasi.....	890
Shirin Payg`amova. Amiriyning Fuzuliyga bir tatabbusi xususida.....	894
Gulnavoz Mamadaliyeva. XIX asr oxiri XX asr boshlarida ijodkorlarning mushtarak g’oyalari.....	898

